

AZERBAJCAN'IN DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ ÜYELİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Cihan BULUT*

Öz:

II. Dünya Savaşı sonrasında içinde bulunulan durumdan kurtulmaya çalışan birçok ülke, tercihini serbest ticaret uygulamalarından yana kullanmıştır. Bu hususta yapılan çalışmalar ve geliştirilen uygulamalar zamanla artarak devam etmiştir. 1980 sonlarında evrensel boyutlara ulaşan bu gelişmeler, adeta tüm dünyayı tek pazar durumuna getirmeye yönelmiştir. 1947'de GATT çerçevesinde başlatılan gümrük tarifeleri ve kotaların kaldırılarak serbest ticaret uygulamalarının yaygınlaştırılması ile ilgili çalışmalar, Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması ile daha geniş kapsamlara ulaşarak yaptırım gücü artırılmıştır. DTÖ, uluslararası ticareti maksimum seviyede liberalleştirerek, serbest ve şeffaf rekabet şartları altında dünya refah seviyesinin artırılmasını amaçlamaktadır. Bu çalışma, çağdaş dünyada kendi yerini en iyi şekilde almaya hazırlanan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 23 Haziran 1997 tarihinden beri DTÖ'ne üye olma çalışmalarını ve üyelik durumunu ele almaktadır. Gerek üye olma yolunda yapılan çalışmalar, gerekse bu çalışmaların sonucunda üyeliğin kesinleşmesi Azerbaycan açısından bazı kazanç ve kayıplara sebep olacaktır. Çalışmada, sözü edilen kazanç ve kayıplar belirlenerek yapılması gerekenler kısaca ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: GATT, DTÖ, Azerbaycan, Azerbaycan'ın DTÖ'ne Üyeliği,

THE EVALUATION OF AZERBAIJANS' WTO ACCESSION

Abstract:

After the World War 2nd many countries which tried to rescue itself from the situations, have used its choice in the free trade practicing. The studying and improved practices on this point have been continued with increasing. At the

* Dr., Qafqaz Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, chnbulut@yahoo.com

end of 1980s these improvements got universal dimensions, and formed the world as one marketing place. After removing the cost tarries and cottas in 1947 the starting around the GATT and spreading of free trade practicing, the forcing power increase in a very large covering with the establishing of WTO. The goal of WTO is to increase world welfare under a competitive and transparent environment by fully completing the liberalization of international trade. This work analyzes the progress of Azerbaijan Republic's WTO accession talks and the status of its membership position since June 23rd, 1997. Accession commitments and completion of the membership process will result in several benefits and losses to Azerbaijan. This paper determines the benefits and losses and describes the further steps that need to be taken.

Keywords: GATT, WTO, Azerbaijan, Azerbaijan's WTO Accession

GİRİŞ

Dış ticarete korumacı ve liberal politika yaklaşımlarının mücadelesi eskiden beri devam etmektedir. Ülkeler farklı zamanlarda farklı dış ticaret politikaları uygulamışlardır. 1930 Büyük Buhran'ın daraltıcı etkileri ve II. Dünya Savaşı'nın zararlarından kurtulmaya çalışan birçok ülke, tercihini serbest ticaret uygulamalarından yana kullanmıştır. Bu yönde yapılan çalışmalar ve geliştirilen uygulamalar zamanla artarak devam etmiştir. 1980 sonlarında evrensel boyutlara ulaşan bu gelişmeler, adeta tüm dünyayı tek pazar durumuna getirmeye yönelmiştir.

1947'de GATT çerçevesinde başlatılan gümrük tarifeleri ve kotaların kaldırılarak serbest ticaret uygulamalarının yaygınlaştırılması ile ilgili çalışmalar, Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması ile daha geniş kapsamlara ulaşarak yaptırım gücü artırılmıştır. Bugün DTÖ, dünya ticaretinin %97'sine sahip yüz kırk sekiz ülkenin üyeliğini ihtiva eden bir büyüklüğe ulaşmış bulunmaktadır. Ayrıca üye olma yolunda görüşmelerini devam ettiren otuz ülke bulunmaktadır. Bu ülkelerin üye olmadan önce bazı şartları yerine getirmeleri ve üye olmanın getireceği maliyet ve avantajları iyi analiz etmeleri gerekmektedir.

DTÖ'ne aday olacak bir ülkenin, tarife uygulamalarını yükseltmemesi, kota uygulamalarına başvurmaması, yerli-yabancı mal ve hizmetler arasında ayrımcılık yapmaması, en çok kayırlan ülke kuralı gereği tüm ülkelere aynı tarifeleri uygulaması, ticaret politikalarını şeffaflaştırması, yerli piyasalarını DTÖ kurallarına göre koruması, serbest rekabet şartlarını oluşturması, ticari problemlerini karşılıklı görüşmeler yoluyla çözmesi ve değişik görünmez engeller uygulamasına başvurmaması gerekmektedir. 23 Haziran 1997 tarihinde DTÖ'ne üye olma isteğiyle başvurmuş olan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin, bu yönde hazırlıklar yapmaya devam ederken, bu ülkelere uymak durumunda olmanın getireceği maliyet ve avantajları net şekilde ortaya koyarak analiz etmesi gerekmektedir.

D) DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ'NÜN ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ

II. Dünya Savaşı sonrasında dönemin şartları gereğince ortaya çıkan kurumlardan birisi Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO)'dür. Bu dönemde, serbest dış ticaret sisteminin oluşturulmasını sağlamak veya bu tür bir oluşumun önündeki faktörleri ortadan kaldırarak, uluslararası ticareti çok taraflı kurallara bağlamak için IMF ve Dünya Bankası yanında böyle bir kurumun gerekli olduğuna inanılmıştır. Buna göre, 1947-48'de Küba (Havana)'da toplanan birçok ülke temsilcisi, Uluslararası Ticaret Örgütü'nün kuruluş yasasını (Havana Sözleşmesi) hazırlamışlardır. (Crowley, 2003: 43)

Bu anlaşmayla, serbest dış ticaret sisteminin oluşmasını engelleyen gümrük tarifelerinin düşürülmesi, tarife dışı engellerin kaldırılması veya tarifeye dönüştürülmesi, olabilecek diğer görünmez engellemelerin ve farklı muamelelerin kaldırılması gibi uygulamaların yapılması düşünülmüştür. Serbest dış ticaretin getireceği rekabet sonucu mal kalitesinin artacağı, fiyatların düşeceği, dış ticaret hacminin genişleyeceği, sonuçta, üretim artışına bağlı olarak ülkelerin refahının yükseleceği beklenmektedir.

Kuruluş müzakereleri sırasında birçok ülke temsilcisi tarafından benimsenen tarife indirimlerinin uygulamasına yönelik olarak, üye ülke parlamentoları tarafından onaylanmasına kadar geçecek sürede zaman kaybedilmek istenmemiştir. Böylece, benimsenen indirimleri pratiğe geçirmek amacıyla *geçici* olarak Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) imzalanmıştır. Ancak ilgili ülke hükümetlerince Uluslararası Ticaret Örgütü yasasının zamanında benimsenmemesi nedeniyle, geçici bir anlaşma olarak ortaya çıkan GATT sürekli bir kuruluş haline gelmiştir. GATT kapsamında 1947'den 1994'e kadar geçen 47 yıllık sürede sekiz farklı çok taraflı ticaret görüşmesi yapılmıştır. (Palmer ve Mavroidis, 2006) Bunlardan dördü konferans, dördü de çok taraflı ticaret müzakeresidir.

Son müzakere (round), Uruguay'ın Punto del Este şehrinde 15-20 Eylül 1986 tarihlerinde toplanan üye ülke ticaret bakanlarının yayınladıkları bir bildiri ile başlamış ve 15 Aralık 1993'te bir uzlaşmaya varılarak GATT Uruguay Turu ile sonuçlanmıştır. 15 Nisan 1994 tarihinde *Dünya Ticaret Örgütü*'nü (DTÖ) kuran Marakeş Anlaşması, üye ülkelerin hükümetleri tarafından Fas'ın Marakeş şehrinde yapılan Bakanlar Konferansı sonunda imzalanmış ve Uruguay Turu Nihai Senedi kabul edilmiştir. Böylece, 1 Ocak 1995 tarihinde Uruguay Round Anlaşmaları yürürlüğe girerek DTÖ fiilen çalışmaya başlamıştır.

Tablo : 1
GATT Konferans ve Müzakere Turları

Yer / İsim	Yıl	Gündem Konuları	Ülke Sayısı
1. Cenevre Konferansı (İsviçre)	1947	Tarifeler	23
2. Annency Konferansı (Fransa)	1949	Tarifeler	13
3. Torquay Konferansı (İngiltere)	1951	Tarifeler	38
4. Cenevre Konferansı (İsviçre)	1956	Tarifeler	26
5. Dillon Round (İsviçre-Cenevre)	1960-1961	Tarifeler	26
6. Kennedy Round (İsviçre-Cenevre)	1964-1967	Tarifeler ve anti - dumping önlemleri	62
7. Tokyo Round (İsviçre-Cenevre)	1973-1979	Tarifeler, tarife dışı önlemler ve çerçeve anlaşmalar	102
8. Uruguay Round (Uruguay- Punta del Este)	1986-1994	Tarifeler, tarife dışı önlemler, kurallar, hizmetler, fikri mülkiyet hakları, anlaşmazlıkların halli, tekstil, tarım, DTÖ'nün kurulması vb.	123

Kaynak: <http://www.foreigntrade.gov.tr>'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

DTÖ'nün üye ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacına ulaşabilmesi için, üye ülkelerin mütekabiliyet ve karşılıklı menfaat esasından hareket ederek uluslararası ticarete daraltıcı olabilecek *her türlü engeli ve farklı muameleleri* kaldırmaları öngörülmektedir. İthalat ve ihracatta uygulanan her türlü tarife dışı engeli önce tarifeye dönüştüren ve sonrasında bu tarifeleri kaldırmayı amaçlayan bu tür uygulamalar için iki önemli kural geliştirilmiştir. Bunlardan birincisi, *en çok kayırlan ülke* kuralıdır. Bu kurala göre, bir ülkeye verilen taviz veya sağlanan kolaylık, ayırım yapılmaksızın bütün diğer üye ülkelere de aynen uygulanmalıdır. İkincisi de, *milli muamele* kuralıdır. Buna göre, yurt içinde uygulanan vergi ve muamelelerde yerli yabancı ayırımı yapılmaksızın bütün mal ve hizmetlere eşit uygulamaların yapılması gerekmektedir. (Hockett, 2005: 106)

Ancak, gümrük tarifelerinin indirilmesi ve tarife dışı engellerin azaltılmasına yönelik atılan önemli adımlara rağmen mal, hizmet, sermaye kalemleri ve kişilerin serbest dolaşımında hâlâ önemli engeller bulunmaktadır. Klasik gümrük tarifelerinin yanı sıra ticaretteki teknik engeller, sübvansiyonlar, kamu alımları, miktar kısıtlamaları, menşe kuralları gibi tarife-dışı engeller bunlardan bazılarıdır. Diğer yandan, ülkeler arasında artan entegrasyonla beraber, ulusal düzenlemeler, yatırım koşulları, rekabet uygulamaları ve pazarların işleyişindeki yapısal farklılıklar gümrük uygulamalarında

karşılaşılan diğer önemli engelleri oluşturmaktadır. Bu engellerin kaldırılabilmesi için mevcut ikili ve çok taraflı anlaşmalardan kaynaklanan hakların çok iyi kullanılması, daha fazla pazara giriş imkanı sağlayacak uluslararası zeminlerin oluşturulması gerekmektedir. Böylece global pazarlarda, eşit şartlarda rekabet edebilme ve dünya ihracatından daha fazla pay alma imkanı elde edilebilecektir.

Netice olarak, ticaretteki bütün engellerin ve ayrımcılığın kaldırılması ile uluslararası ticarete serbestleşme sağlanacak ve böylece bütün ülkelerin yararına olarak ticaret hacmi de artmış olacaktır. Uygulamada her ne kadar bu düşünceden sapmalar olmuşsa da, unutmamak lazımdır ki, GATT'ın başlangıç dönemlerinde gelişmiş ülkelerdeki sanayi kesimi koruma oranları ortalama %40'larda iken günümüzde %5-6'lar civarına düşürülmüştür. Yine, II. Dünya Savaşından bu yana dünya ticaretinin on beş kat artmasında GATT'ın önemli katkıları bulunmaktadır. Kasım 1994 tarihli bir GATT raporuna göre, Uruguay Round uygulamalarıyla dünya ticaretinin 2005 yılına kadar yıllık 510 milyar dolar artacağı planlanmaktadır. (PİTRODA, 1995: 46) Tabii ki DTÖ'nün özellikle Uruguay Round'u sonrasında, yeni düzenlemelere yönelik getirdiği kuralların 30.000 sayfalık 60 anlaşma ve değişik ülke takvimlerinden (schedules) oluştuğu düşünülürse, ülkelerin ve kuruluşların DTÖ sisteminden tümüyle faydalanmalarının, bu kuralları anlama ve uygulama kapasitelerine bağlı olduğu anlaşılacaktır.

II) DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ'NÜN KAPSAMI VE UYGULADIĞI POLİTİKALAR

1 Ocak 1995'ten itibaren GATT sürecinin almış olduğu yeni boyut, önceki dönemlerle sonraki dönemlerin farklı adlandırılmasına neden olmuştur. 1947'den beri gelen, hem bir örgüt hem de kural koyan bir anlaşma olan eski GATT "GATT 1947" olarak adlandırılırken, DTÖ'nün ortaya çıkmasıyla farklı boyut kazanan yeni GATT ise "GATT 1994" olarak adlandırılmıştır. GATT 94 daha kapsamlı olup, hem GATT 47'yi kapsamakta, hem de DTÖ'nü içermektedir.

Uruguay Müzakereleri'ne kadar ilk 7 roundda, sadece imalat sanayi ürünleri müzakere konusu edilerek tarife indirimleri sağlanırken, DTÖ'nde; tarım ürünleri, hizmetler, fikri mülkiyet hakları, ticaretle ilgili yaptırım tedbirleri ve ticaret politikalarını gözden geçirme mekanizması müzakere kapsamı içine alınmıştır. Ayrıca, daha önce anlaşma kapsamında olmayan ve Tokyo Round sonunda kabul edilen ve uyulması ihtiyari olan Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Vergi Tedbirleri, Ticaretteki Teknik Engeller, İthal Lisansları Prosedürü, Devlet Alımları, Gümrük Değerleme ve Anti - Damping Anlaşmaları DTÖ kapsamına dahil edilerek uyum zorunluluğu getirilmiştir. (Turhan, 2001) Yine, anlaşma kapsamında yer alan konularda çıkan anlaşmazlıkların çözümü için ilgili mekanizmalar güçlendirilerek temyiz kurumu oluşturulmuştur.

Dünya Ticaret Örgütü'nü kuran anlaşma, dört ek ve bu eklerin alt başlıklarından oluşmaktadır. Bunlardan Ek-1 *Çok Taraflı Ticaret Anlaşmaları* olup; Mal Ticaretinde Çok Taraflı Anlaşmalar, Hizmet Ticareti Genel Anlaşması ve Ticaretle ilgili Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması şeklinde üç alt başlıktan oluşmaktadır. Ek-2, *Anlaşmazlıkların Giderilmesi Kural ve Yöntemleri Üzerine Mutabakat* hakkında iken, Ek-3, *Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması*'na dairdir. Ek-4 ise *Çoklu Ticaret Anlaşmaları*'nı kapsamaktadır. Anlaşmayı imzalayan ülkeler otomatik olarak Ek 1, 2 ve 3'ü de imzalamış olurken, Ek 4'ü isteyen ülkenin ayrıca imzalaması gerekmektedir.

15 Nisan 1994 tarihli Marakeş Anlaşmasında örgütün amaçları şu şekilde sıralanmıştır. (Karluk, 2003: 323)

- Hayat standardını yükseltmek, tam istihdam ve istikrarlı gelir dağılımını oluşturacak talep hacmini sağlamak, üretim ve ticareti geliştirirken dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun olarak kullanımını sağlamak, çevreyi korumak ve farklı ekonomik düzeylerdeki ülkelerin ihtiyaçlarına cevap vermek,
- Özellikle en az gelişmiş ülkeler olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin, artan dünya ticaretinden ihtiyaçları ile orantılı pay almalarını sağlamak,
- Hedeflere ulaşmak üzere, uluslararası ticari ilişkilerde ayrımcılığı ve ticaretin önündeki engelleri ortadan kaldıracı anlaşmalar yapmak,
- GATT 47 ve GATT 94 sonuçlarına uygun bütünleşmiş, uygulanabilir ve kalıcı çok taraflı ticaret sistemini geliştirmek,
- Çok Taraflı Ticaret Sisteminin temel ilkelerini korumak.

Bu ve benzeri amaçlar çerçevesinde hareket eden Dünya Ticaret Örgütü şu fonksiyonları ifa etmektedir: Çok taraflı ticaret görüşmelerinde üyeler arasında müzakere için bir forum teşkil etmekte, yirmi sekiz adet çok taraflı anlaşmayı idare ederek gözlemekte, üyeler arasındaki anlaşmazlıkları çabuk ve etkili bir şekilde çözecek mekanizmayı sağlamakta, üyelerin ticaret politikalarını gözden geçirerek değerlendirmekte, küresel ekonomi politikalarında tutarlılık sağlamak için diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmakta, sistemin faydalarından yararlanmaları için gelişmekte olan ülkelere ve dönüşüm ekonomilerine yardım etmektedir. Bu fonksiyonları yerine getirecek olan Dünya Ticaret Örgütü, iki yılda bir toplanan ve tüm üyelerin temsilcilerinden oluşan "Bakanlar Konferansı" tarafından yönetilmektedir. (Karaca, 2006)

DTÖ Bakanlar Konferansı, GATT Genel Kurulu ile aynı işlevleri yerine getirmektedir. DTÖ'nün kuruluşundan bugüne kadar altı Bakanlar Konferansı yapılmıştır. Bunlar; Aralık 1996-Singapur, Mayıs 1998-Cenevre, Aralık 1999-Seattle, Kasım 2001-Doha, Eylül 2003-Cancun ve Aralık 2006-Hong Kong'dur. Bakanlar Konferansına bağlı olarak "Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Organı" ve

“Anlaşmazlıkların Halli Organı” mevcuttur. Anlaşmazlıkların Halli Organına bağlı olarak çalışan “Anlaşmazlıkların Halli Panelleri” ve “Temyiz Organı” bulunmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü’nde kararlar tüm üyeler tarafından oybirliği ile alınmaktadır. Oy çokluğu da geçerli olmakla birlikte bu şekilde çok nadir karar alınmaktadır.

III) AZERBAYCAN'IN DTÖ'NE ÜYELİK SÜRECİ

18 Ekim 1991’de SSCB’nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti, bağımsızlığının ilk yıllarında birçok sosyo-ekonomik problemle karşılaşmış zamanla bu problemlerin üstesinden gelmeyi başarmıştır. Hatta bağımsız bir devlet olarak, uluslararası ekonomik ve politik düzende önemli ve belirleyici unsur olmaya başlamıştır. Ülkede uzun zamandır yönetimde olan güçlü siyasi iktidar ve bu iktidarın ekonomik gelişmeye yönelik atmış olduğu adımlar, ülkenin yakalamış olduğu gelişmişlik düzeyinde önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. (HASANOV, 2005: 211) Özellikle, 1994 yılında ondokuz ülkeden otuz üç şirketin katılımıyla imzalanan “Asrın Anlaşması” isimli petrol anlaşması, yaklaşık altmış milyar dolarlık bir yatırım ve iki yüz milyar dolarlık gelir hedefiyle bu gelişimde etkili olmuştur. (Atakişiyev, 2005: 77)

Ülkede petrol ve petrol dışı sektörlerin kalkınmasıyla ilgili ciddi programlar uygulanmaktadır. Mevcut durumda, çok sayıda ve ciddi problemler olmakla beraber önemli sosyo-ekonomik başarılarla imza atılmıştır. Ülke yönetiminin hedefleri ve programlarına göre bu çalışmaların ve başarıların devam edeceği görülmektedir. (Aliyev, 2005) 2008-2010 yıllarında petrol üretiminde maksimum seviyeye çıkılarak günde bir milyon varile ulaşılabileceği düşünüldüğünde, Azerbaycan’ın sosyo-ekonomik gelişmelere daha hızlı şekilde devam edebileceği ve değişen dünya şartlarına kolayca adapte olabileceği söylenebilir.

Tablo : 2
Azerbaycan Genel Ülke Bilgileri

Resmi Adı	Azerbaycan Cumhuriyeti
Başkenti	Bakü
Yüzölçümü	86.600 (km ²)
Dili	Azerbaycan Türkçesi
Para Birimi	Manat, (1\$=0,869 AZN)
Nüfus	8.347.300 (%51.5 Kent, %48.5Kırsal Kesim)
GSYH	12,526 mln USD
Bütçe	1,960 mln USD
Enflasyon	% 11
Ekonomik Büyüme	%26
Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi	4,162 mln USD

Kaynak: ADİK, DB verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Çağdaş dünyadaki yerini almak için çaba gösteren Azerbaycan Cumhuriyeti, 23 Haziran 1997 tarihinde adaylık için DTÖ Sekreterliği'ne başvuruda bulunmuştur. Azerbaycan'ın DTÖ'ne üye olma amacı şu başlıklar altında özetlenmiştir. (MED, 2006)

- Dünya ekonomik sistemine entegrasyon sürecini hızlandırmak,
- DTÖ'ne üye olan ülkelerin kendi aralarında uygulamış oldukları indirimlerden faydalanmak,
- Ticari faaliyetlerini DTÖ tarafından kabul edilmiş genel kurallar çerçevesinde gerçekleştirmek,
- Ülkede gerçekleştirilmeye çalışılan iktisadi yenilikler için, gerek uluslararası teşkilatlardan gerekse değişik ülkelere yardım alma imkanı elde etmek,
- DTÖ kurallarını uygulayarak daha çok doğrudan yabancı sermaye çekebilmek,
- Muhtemel problemlerin çözümünde DTÖ'nün mekanizmalarından faydalanmaktır.

Bu ve benzeri amaçlar doğrultusunda yapılan başvuru DTÖ tarafından olumlu değerlendirilmiş, Azerbaycan'a *gözlemci* statüsü verilmiştir. 16 Temmuz 1997'de DTÖ'ne katılımına ilişkin görüşmeleri yapmak üzere bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu çalışma grubunun maksadı; ülkedeki mevcut dış ticaret politikalarını analiz etmek ve bu sistemi daha da geliştirerek DTÖ standartlarıyla uygunlaştırmaktır. Böylece Azerbaycan, 22 Nisan 1999 tarihinde DTÖ Sekreterliği'ne dış ticaret rejimi hakkında bir memorandum takdim etmiştir. İlgili çalışma grubu, Haziran 2002'de birinci, Ekim 2004'de ikinci, Haziran 2005'de üçüncü ve Mart 2006'da dördüncü görüşmesini gerçekleştirmiştir. Bu dört görüşmede karşılıklı müzakerelerle birçok sorunun çözüm yolu belirlenmiştir. (Memmedguliyev, 2005: 7)

Azerbaycan'ın üyelik başvurusu 1997 yılında başlamakla beraber, bu konudaki görüşmelerin yoğunlaşp gelişmesi 2001 yılından sonra olmuştur. Bunun iki temel sebebi vardır. Birincisi, 2001 yılından sonra DTÖ görüşmelerine Dışişleri Bakanlığı'nın daha yakından nezaret etmeye başlamasıdır. Bakanlık bünyesindeki «*iktisadi idare*» biriminde yetiştirilen uzmanlar, başta Cenevre olmak üzere değişik sefirliklerde birer temsilci gibi çalışmaya başlamışlardır. Bu da dış dünyada Azerbaycan'ın itibarını yükseltmiştir. İkinci sebep, ABD'nin gösterdiği teknik yardımların bu dönemde başlamasıdır. ABD'nin gönderdiği uzmanlar, gerekli belgelerin oluşturulması ve kadroların yetiştirilmesinde önemli yardımlarda bulunmuşlardır. (Mehdizade, 2005: 31)

DTÖ tarafından gerçekleştirilen her yeni roundun daha liberal sonuçlara yönelik uygulamalarla neticelendiği düşünüldüğünde, her yeni üyelik başvurusunda bulunan ülkenin karşılaşacağı şartların daha ağır olacağı anlaşılmaktadır. Buna göre Azerbaycan'ın şartları, daha önce aday olan ülkelere göre zor olmakla beraber,

muhtemel gecikmelerle bu zorlukların daha da artma ihtimali söz konusudur. Ayrıca Azerbaycan'ın önemli ticari ortakları ve komşularının DTÖ üyesi veya üyelik sürecini tamamlamak üzere olması sebebiyle gecikmelerin olmaması gerekmektedir. Bağımsız Devletler Topluluğu'na (CIS) dahil ülkelerden, Kırgızistan, Gürcüstan, Moldova ve Ermenistan DTÖ üyeliğine kabul edilmişken, Rusya ve Ukrayna görüşmelerini tamamlayarak katılım protokollerini imzalama aşamasına gelmişlerdir. (WTO, 2006)

Geçiş ekonomisine sahip diğer ülkelerden farklı olarak, üyelikle ilgili işlemlerini ağırlıklı olarak kendi öz imkanlarıyla gerçekleştiren Azerbaycan'ın, DTÖ ile görüşmelerinde üstünlük vereceği konular şöyle özetlenmektedir: (MED, 2006: Çevrimiçi)

- Gelişmekte olan bir geçiş ekonomisi olarak DTÖ çerçevesinde verilen avantajları elde etmek,
- DTÖ kurallarını tam olarak uygulayana kadar, maksimum süreli olarak geçiş ekonomisi statüsünü devam ettirmek,
- Özellikle sanayi sektörü başta olmak üzere, Azerbaycan ekonomisi için önem arzeden mallarda yüksek oranlı ithal gümrük vergisi uygulayabilmek,
- Vergi oranlarının düşürülmesi kaçınılmaz olduğundan, genel ortalamanın aynı seviyede kalabilmesi için, önemi az olan malların vergi oranları düşürülürken diğerlerini yükseltmek,
- Karşılıklı görüşmelerde, hizmetler sahasıyla ilgili, gelişmekte olan ülkelere verilen özel ve farketirici indirim rejiminin Azerbaycan'a da verilmesini sağlamak. Böylece, değişik sahalarda yerli uzmanlar varken, yabancıların istihdam edilmesini önlemek,
- Tarım sektöründe uygulanacak sübvansiyonlarla ilgili görüşmelerde, bu sektöre yıllık üretiminin %10'u nisbetinde sübvansiyon verilmesini sağlamak,
- Gelişmiş ülkelerin DTÖ kriterleri dışında kalan önerilerine yönelik süreci dikkatle takip ederek bunların kabulünden sonra benimsemeyi tercih etmek,
- Gelişmiş ülkelerin, Azerbaycan'ın DTÖ talepleri dışında kalan sözleşmelere katılması yönündeki tekliflerini dikkatle incelemek, söz konusu yükümlülükleri de üye olma süreci bittikten sonra kabul etmek.

IV) AZERBAYCAN'IN DTÖ'NE ÜYELİĞİNİN MUHTEMEL KAZANÇ VE KAYIPLARI

Yukardaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi DTÖ, uluslararası ticareti maksimum seviyede liberalleştirerek, serbest ve şeffaf rekabet şartları altında dünya refah seviyesinin artırılmasını amaçlamaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin, bu kuruma hem üye olma yolunda yaptığı çalışmalar, hem de bu çalışmaların olumlu

neticelenmesi sonucunda bazı yönlerden kazanç elde edeceği, bazı yönlerden de zarara uğrayacağı gözlenmektedir. Ülkenin muhtemel kazanç ve kayıpları şu şekilde sıralanabilir.

A) Muhtemel Kazançlar

- Dış ticaret işlemlerinin yaklaşık yüz elli ülkenin kabul ettiği genel kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmesiyle, dünya ekonomik sistemine entegrasyonun hızlandırılması,
- Başlıca ticari ortakları ve önemli komşularıyla aynı şartlara sahip olması, farklı uygulamalarla karşılaşmaması,
- DTÖ üyesi ülkelerin kendi aralarında uygulamış olduğu indirimlerden faydalanması,
- Ekonomik problemlerin çözümünde, DTÖ kuralları ve birlik mekanizmasından faydalanabilmesi,
- DTÖ çerçevesinde, çok taraflı ticaret sisteminin geliştirilmesine ve bu konuyla ilgili görüşmelere katılma imkanının elde edilmesi,
- Mevcut standartların uluslararası taleplerle uyumlulaştırılması,
- Yeni gümrük düzenlemeleri sonucunda maliyetlerdeki azalışın mal ve hizmetlere yansımalarıyla, halkın dünya ortalamasından düşük fiyata mal ve hizmet alma imkanı elde etmesi,
- Gerçekleştirilecek yeniliklerle beraber ekonomik faaliyetlerin gelişiminde kullanılmak üzere ihtiyaç duyulan sermayenin, hem uluslararası kurumlar, hem de değişik ülke kaynaklarından daha kolay elde edilebilmesi,
- Ülkenin sahip olduğu atıl kaynakların, özellikle, emek ağırlıklı olarak düzenlenmesiyle, gelişen piyasalarda rekabet avantajlarının yakalanması,
- Yasal düzenlemelerin geliştirilmesi,
- Ülkede gerçekleştirilen ekonomik yeniliklerin doğruluğunun tasdik edilmesi,
- Ticari marka ve telif haklarının kabul olunan kurallar çerçevesinde hayata geçirilmesi,
- Artan şeffaflık ve milli muamele kuralı sonucunda özellikle *petrol-dışı* sektöre yönelik yabancı sermaye akışının artması, (Azerbaycan, petrol dışı sektörün gelişimine yönelik stratejik çalışmalar yapmakta, programlar uygulamaktadır.)
- Ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesi ve yasal uygulamaların şeffaflaştırılmasıyla, ekonomik gelişmelerle ilgili yeterli bilgi sahibi olunması ve devletin kabul edeceği kararların önceden müzakere edilebilmesi,

- Mevcut uygulamaların şeffaflaşarak prosedürlerin sadeleşmesiyle; hem müteşebbislik faaliyetlerini zorlaştıran uygulamaların ve üretim maliyetlerini artıran dolaylı müdahalelerin azalması, hem de bu faaliyetlerin yetkili mercilerce denetim ve düzenleme işlemlerinin netleşerek suistimallerin önlenmesi.

B) Muhtemel Kayıplar

- Dış ticarete miktar kısıtlamalarının uygulanamaması,
- Ticari liberalleşme nedeniyle koruyucu önlemlerin yetersiz kalması durumunda, piyasanın daha ucuz olan yabancı mallar tarafından doldurulması,
- Koruyucu önlemlerin verimli olup olmamasına bakılmaksızın, iç piyasanın bütün sahalarında serbest rekabet şartları oluşturulamaması durumunda, daha güçlü ve tecrübeli olan yabancı şirketlerin üstünlük kazanmaları,
- Uygulaması zor ve masraflı olan bazı meselelerin çözüm işlemlerinin daha başlangıç aşamasında imkansız olması,
- Belirlenecek olan geçiş dönemi zarfında rekabetçi ve ihracata yönelik üretim tarzı oluşturulamazsa sonraki aşamalarda çok sıkıntı çekilmesi,
- Hizmetler sektöründe daha ucuz ve keyfiyetsiz hizmet sunucularının yeralması,
- Yeterli kalifiye eleman yokluğunda, ülke aleyhine gelişen meselelerin net olarak ortaya konulup çözüm bulunamayacak olması,
- Bazı sübvansiyon uygulamalarının gelecekte uygulanamaması,
- Koruma engelleri ve devlet desteğinin kaldırılmasıyla, ülke nüfusunun yarısını ihtiva eden tarım sektöründe rekabete dayalı üretim yapmanın zorlaşması. (Tarım sektörü, hem ihraç ürünleri, hem milli gelir içinde petrolden sonra %11.4 payla ikinci sırada yeralmaktadır.) Ayrıca tarımda çalışanların genelinin ticari amaçlardan ziyade şahsi ihtiyaçlarını gidermek için çalışmasının potansiyel zorlukları artırması,
- Koruyucu önlemlerin kaldırılmasıyla ödemeler bilançosunda oluşacak açıkların ülke rezervlerini eritmesi,
- Gümrük ve diğer vergi uygulamalarındaki düşüşle devlet bütçe gelirlerinde önemli azalışların olması, (Ortalama %10 olan ithal gümrük vergilerinin bütçe payı %24'dür.)
- Üyeliğin başlangıç aşamasında, mevcut şartların serbest müteşebbislik faaliyetleri ve ferdi gelişim imkanları için yeterli olmaması, (Azerbaycan'ın rüşvet reytingi 146 ülke arasında 140 iken, ekonomik özgürlük seviyesi 161 ülke arasında 103'tür. Ayrıca Dünya Bankası kaynaklarına göre, yeni bir

işyeri açmak için 123 günü kapsayan 14 prosedürden geçmek gerekmektedir.)

- Petrol dışı sektörlerde yakalanacak mukayeseli üstünlükleri engelleyen faktörlerin olması: Üretimin bütünlükten uzak dağınık bir yapı içinde gerçekleşmesi, firmaların yeterli teknoloji ve teknik donanımdan uzak olması, üniversite-sanayi işbirliğinin olmaması, rekabet şartlarının zayıflığı, alt yapı yetersizliği, ekolojik duyarlılık, pazarlama kanallarının zayıflığı v.s.
- Teknoloji ithalinde patent haklarına yönelik ödemelerle sanayi maliyetlerinin artması.

SONUÇLAR

Üyelik sürecinde ortaya çıkacak muhtemel kazanç ve kayıpların tespiti yapıldıktan sonra, ülke menfaatine uygun olarak muhtemel kazançları artırıcı, kayıpları azaltıcı neler yapılabileceği de belirlenmeye çalışılmalıdır. Buna göre yapılması gerekenlerden bazıları şöyle sıralanabilir:

Azerbaycan, ikili görüşmelere daha çok önem vererek gerekli çalışmalarını sürdürmelidir. Esas görüşmelerin başlamasından önce, üye ülke temsilcileriyle ilişkiler artırılarak görüşmelere daha itibarlı başlanmalıdır.

Karşılıklı görüşmelerde yüksek seviyeli görüşlerin ortaya konulabilmesi için, alanında uzman kişilerden oluşan bir “Danışma Kurulu” oluşturulmalıdır.

Üyelik görüşmelerinde, hem geçiş ekonomisi hem de gelişmekte olan bir ülke olma statüsünden iyi faydalanılmalıdır. DTÖ’ne hangi şartlar altında üye olunacağı, daha çok görüşmelere hangi statüyle başlanacağına bağlıdır. Dolayısıyla Azerbaycan mevcut konumuyla, DTÖ belgelerinde bu iki statüye sağlanan avantajları elde etmeye çalışmalıdır.

Üyelik görüşmelerinde, ülke reel sektörünün gelişimini engelleyici taleplerin neler olduğu veya olacağı iyi analiz edilerek bu tür talepler kesinlikle kabul edilmemelidir.

Hazırlık aşamasında ortaya çıkan problemlerin bir kısmının, yeterli bilgiye sahip kalifiye eleman ve teknik donanım yetersizliğinden kaynaklandığı gösterilerek teşkilattan gerekli destek sağlanmalıdır. Bu arada, yeterli keyfiyet ve kemiyette teknik kadrolar yetiştirilmelidir. Bununla ilgili olarak, hem değişik bakanlıklar bünyesinde, hem özel sektör teşkilatları ve üniversitelerde doğrudan DTÖ ile ilgili uzmanlar yetiştirilmelidir.

Mevcut yasalar denetimden geçirilerek ekonomik hayatın gereklerine göre yeniden düzenlenmelidir. Özellikle yerli ve yabancı yatırım faaliyetlerini geliştirici yasalara işlerlik kazandırılmalıdır.

Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında ülkenin sahip olduğu ağır şartların dikkate alınması sağlanmalıdır. Ülke topraklarının %20'sinin Ermeni işgali altında olması sebebiyle yaklaşık bir milyon insanın mülteci ve göçkün durumunda kalması, ülke kaynaklarının kullanımını zorlaştırmaktadır.

Üyelik çalışmalarının son aşamasında bütün üye ülkelerin kabulü gerektiğinden, Ermenistan faktörünü çözecek yöntemler bulunmalıdır. Bununla ilgili, gerek siyasi gerekse iktisadi olsun her sahada DTÖ üyeliğine yönelik güçlü bir iradenin varlığı gösterilmelidir.

Hazırlık dönemi devam ederken ülkede güçlü rekabet şartları oluşturularak üretimin gelişmesi sağlanmalıdır. Sonraki aşamalarda yeterli rekabet gücüne ulaşmak açısından bu konuda gerekli önlemler zamanında alınmalıdır.

Ekonomik faaliyetlerin göstergesi olan istatistik verilerinin doğruluğu ve güvenilirliği sağlanmalıdır. Aksi takdirde piyasalarla ilgili yapılacak analizler doğru olmayacağından belirsizlikler artacaktır. (Komşu ülkelere Azerbaycan'a giren mallar hakkında ilgili ülkelere verilen bilgilerin Azerbaycan Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından verilen bilgilerden farklı olabileceği görülmektedir.)

Görüşmeler sırasında ortaya konulacak ülke önceliklerinin tespitinde, değişik sektör temsilcilerinden görüşler alınmalıdır.

Ekonomik sektörlerin herbirine ait öncelikleri, güçlü ve zayıf yönleri belirleyerek üyelik sürecine gerekli koruma ve destekleme oranlarıyla başlanmalıdır. Vergi oranlarının genel olarak düşük olacağı düşünülürse, önemi fazla olmayan mallarda vergi oranları düşük tutulurken diğerlerinde yükseltilebilir. Tabii ki ekonomik gelişimin sadece gümrük uygulamalarıyla mümkün olmadığı göz önünde bulundurularak, gerekli mikro ve makro analizler yapılmalıdır.

Devletin, petrol gelirlerini değerlendirirken petrol dışı sektörlerin gelişimine yönelik uygulamış olduğu politikaların geliştirilerek devam etmesi gerekmektedir. Ülke kalkınmasının tükenen ve yenilenmeyen, değişik konjonktürel gelişmelere bağlılığı olan bir mal grubuna dayalı olması doğru olmayacaktır. (Milli gelirin %30'u, bütçe gelirlerinin %40'ı petrol gelirlerinden oluşurken, istihdam oranı %2'dir.)

DTÖ, fikri mülkiyet haklarıyla ilgili kuralları düzenlemektedir. Bu haklara ilişkin kurallar, yayın hakları, patentler, ticari markalar ve ürünler tanımlanmaktadır. Bunlar ticarete konu olduğunda nasıl korunabileceği düzenlenmektedir. Fikri mülkiyet haklarının izinsiz olarak kullanımı, hak sahibinin haklarını ihlal anlamına gelmektedir. TRIPS Anlaşması, ilk defa fikri mülkiyet haklarında korumanın uluslararası standartlarını oluşturmuştur. Anlaşma, 1967 Paris Anlaşmasını, 1971 Berlin Anlaşmasını, Roma Anlaşması ve Fikri Mülkiyet Haklarına ilişkin diğer anlaşmaları kabul etmektedir. Ulusal Muamele ve En Çok Kayrılan Ülke Kuralı burada da temel ilke olarak kabul edilmiştir. Azerbaycan mevzuatında bu anlaşmalarla uyumlu gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

Dünya Ticaret Örgütü'ne kabul olmanın kayıplardan daha çok kazançlar getirmesi, ilgili ülkenin ekonomik yapısı ve kalkınma seviyesine bağlıdır. Dolayısıyla Azerbaycan'ın da mevcut şartları üyelik aşamasına hazır olmalıdır. Unutmamak lazımdır ki, DTÖ'ye üyelik amaç değil araç olmalıdır. Üyelik vasıtasıyla; dünya ekonomisine entegrasyon, dış ticaretin liberalleşmesi, bariyerlerin kaldırılması, tarifelerin azaltılması, şeffaflığın artırılması, patent uygulamalarının gerçekleştirilmesi, kanunların uluslararası standartlara uygunlaştırılması sağlanmaya çalışılacaktır. Bu sonuçlara en uygun zaman ve şartlarda ulaşabilmek için, Azerbaycan'ın içinde bulunduğu şartları çok yönlü olarak değerlendirmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ALİYEV, İlham, "Regionların Sosyal-İktisadi İnkişafı Devlet Programının 2-ci İline Hesr Olunmuş Konfrans", http://www.president.az/s09_speeches/speech_177_a.html, (28.04.2006).
- ATAKİŞİYEV, Müşfik. (2005), *Azerbaycan'ın Yeni Neft Siyaseti ve İktisadi Yükseliş*, Birinci Baskı, Azerbaycan Neşriyatı, Bakü.
- CROWLEY, Meredith A. (2003), "An introduction to the WTO and GATT," *Economic Perspectives*, *Federal Reserve Bank of Chicago*, 4Q/2003, pp. 42-57.
- DIŞ TİCARET MÜŞTEŞARLIĞI. (2006), "Çok Taraflı Ticaret Sistemi ve DTÖ: GATT Müzakere Turları", <http://www.dtm.gov.tr/anl/DTO>, (24.05.2006.)
- HASANOV, Ali. (2005), *Müasir Beynelhalk Münasibetler ve Azerbaycan'ın Harici Siyaseti*, Birinci Baskı, Azerbaycan Neşriyatı, Bakü.
- HOCKETT, Robert. (2005), "Three (Potential) Pillars of Transnational Economic Justice: The Bretton Woods Institutions as Guarantors of Global Equal Treatment and Market Completion", *Metaphilosophy*, Vol. 36, Nos. 1/2, pp. 102-106.
- KARACA, Nil, "GATT'tan Dünya Ticaret Örgütüne" <http://www.kktcsanayiodasi.org/den20.pdf>, (29.05.2006).
- KARLUK, Rıdvan. (2003), *Uluslararası Ekonomi*, 7. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- MAMMADOV, Alekber. (2005), "What does the WTO Membership Promise for Business People?", *Ekspert Economic Magazine*, pp. 17-20.
- MINISTRY of ECONOMIC DEVELOPMENT. (2005), "The Aim of The Republic of Azerbaijan in WTO Accession and Predominant Issues During Negotiations", <http://www.wto.az/eng/docs/ACCESSION/Accessionpurposesandprinciples.doc>, (29.05.2006).
- MEHDIZADE, Şövqi. (2005), "WTO Accession Has no Alternative" *Ekspert Economic Magazine*, pp. 31-34.

Azerbaycan'ın Dünya Ticaret Örgütü Üyeliğinin Değerlendirilmesi / 73

- MEMMEDGULİYEV, Mahmud. (2005), "Azerbaijan's Accession to the WTO: Current Tendencies", *Ekspert Economic Magazine*, p. 7.
- PALMETER, D. and MAVROIDIS, P. "Dispute Settlement in the World Trade Organization", <http://www.cambridge.org/us/catalogue>, (06.06.2006).
- PITRODA, Salil S. (1995), "From GATT to WTO: The Institutionalization Of World Trade", *Harvard International Review*, Vol. 17 Issue : 2, pp. 46-50.
- RÜSTEMOV, Vagif. (2005), "Azerbaijan's Accession to the WTO and Economic Reforms" *Ekspert Economic Magazine*, p. 56.
- STATE STATISTICAL COMMITTEE of AZERBAIJAN REPUBLIC, (2005), *Azerbaijan in Figures 2005*, Seda Publication, Baku.
- TURHAN, Ali, "Dünya Ticaret Örgütü", *DPT*, <http://ekutup.dpt.gov.tr/kutup/ticaret/turhana/dto.html>, (28.05.2006).
- WTO, (2006), *Members and Observers*, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm, (02.06.2006).

